

پیاده‌روی اربعین و ابعاد تربیتی آن

غلامرضا تاج بخش^۱

چکیده

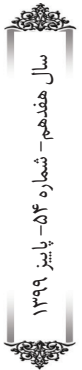
زمینه و هدف: توجه به تربیت اسلامی، توجه به حیاتی‌ترین موضوع در جامعه اسلامی است. روی آوردن به تربیت صحیح، پرداختن به ضروری‌ترین امور انسان است که رسالت همه پیام‌آوران الهی نیز بوده است. نظر به اینکه پیاده‌روی اربعین در عراق به‌عنوان سمبل یک آیین دینی تأثیرات تربیتی شگرفی دارد و با توجه به نبود پژوهشی در مورد این تأثیرات، محقق با توجه به حضور و مشاهدات میدانی در این رویداد بزرگ و ایفای نقش زائر پژوهشگر، در این مقاله درصدد است آثار تربیتی این رویداد بی‌نظیر را بر فرد، خانواده و جامعه مدنظر قرار دهد. این پژوهش علاوه بر اینکه گام مفید و مؤثری در شناخت تأثیرات تربیتی پیاده‌روی اربعین است، می‌تواند در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های فرهنگی اجتماعی نیز مورد استفاده قرار گیرد. **روش:** داده‌های این پژوهش کیفی از طریق مصاحبه نیمه‌ساخت یافته و مشاهده مشارکتی گردآوری شده است و به کمک روش نمونه‌گیری نظری و هدفمند با ۲۵ نفر از پدران و فرزندان آنها در مسیر پیاده‌روی اربعین از شهر نجف تا شهر کربلا در مهرماه ۱۳۹۸ مصاحبه شده است.

یافته‌ها و نتیجه‌گیری: پس از تحلیل داده‌های کیفی سه مضمون اصلی شناسایی شد که عبارت‌اند از: ۱. ابعاد تربیتی فردی (بصیرت‌افزایی، افزایش عزت‌نفس، الگوپذیری، تفکر و خودسازی معنوی)؛ ۲. ابعاد تربیتی خانوادگی (همگرایی نسل‌ها، اصلاح الگوی مصرف)؛ ۳. ابعاد تربیتی اجتماعی (هویت دینی، بهداشت روانی، اعتماد اجتماعی). نتایج کلی پژوهش بیانگر آن است که پیاده‌روی اربعین نقش اساسی در تربیت اسلامی افراد، خانواده‌ها و جامعه دارد.

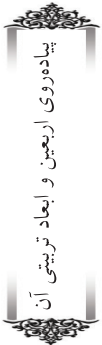
واژه‌های کلیدی: پیاده‌روی اربعین، ابعاد تربیتی، اعتماد اجتماعی، همگرایی نسل‌ها، بصیرت‌افزایی.

مقدمه

تربیت در لغت به معنی نشو و نما دادن، زیاد کردن، برکشیدن و مرغوب یا قیمتی ساختن است. همچنین، تربیت از حد افراط و تفریط بیرون آوردن و به حد اعتدال سوق دادن است (معلوف، ۱۳۶۵: ۲). شهید مطهری نیز تربیت را پرورش دادن استعدادها می‌داند. استعدادهایی که بالقوه در یک جاندار وجود دارد و به وسیله تربیت باید آنها را به فعلیت درآورده و رشد داد و از همین جا معلوم می‌شود که تربیت باید تابع فطرت موجود باشد و نمی‌شود موجودی را برخلاف فطرت آن رشد داد. این نوع تربیت را در مورد انسان از طریق علم اخلاق انجام می‌دهند، در واقع تربیت انسانی یعنی رشد اخلاقی انسان بر مبنای فطرت او (مطهری، ۱۳۳۷: ۵۷-۵۶). همچنین تربیت دینی را نیز مجموعه دگرگونی‌هایی می‌دانند که در عقیده فرد به منظور ایجاد نوعی خاص از عمل و رفتار که متکی به ضوابط مذهب باشد، انجام می‌شود. به عبارت دیگر در سایه دگرگونی‌هایی که در فکر و عقیده افراد ایجاد می‌گردد، اخلاق، عادات، رفتارها، روابط فردی و اجتماعی شخص صورت مذهبی و شرعی می‌گردد و مذهب به عنوان عامل مسلط بر زندگی خودنمایی می‌کند (قائمی، ۱۳۷۶: ۱۳). در تربیت دینی پنج مرحله به طور طبیعی و به طور مستمر و منظم سپری می‌شوند که می‌توان این مراحل را با مراحل رشد به قرار زیر مطرح نمود: ۱. مرحله انس دینی (دوره پیش از دبستان) ۲. مرحله عادت دینی (دوره ابتدایی اول) ۳. معرفت دینی (دوره ابتدایی دوم) ۴. شاکله دینی (دوره متوسطه اول) ۵. خودجوشی دینی (دوره متوسطه دوم و پس از آن). خسرو باقری بر اساس احادیث و روایات ائمه اطهار مراحل تربیت دینی را بر پنج مرحله تمهید، اسلام، ایمان، تقوا و یقین تقسیم کرده است (باقری، ۱۳۸۵: ۲۴۱). تربیت دینی هدف غائی کلیه اهداف تربیتی است که نخست از بستر خانواده آغاز می‌شود. سپس در مدرسه استمرار می‌یابد و افزون بر آن کلیه نهادها نیز نقش تعیین‌کننده‌ای در این فرایند بر عهده دارند. در جامعه‌شناسی نظم و ثبات، جامعه ترکیب متعادل عناصر هماهنگی است که هرگونه ناهماهنگی بین اجزایش منجر به پیدایش بی‌نظمی و مشکلات اجتماعی می‌شود. در این حوزه از جامعه‌شناسی بیشتر بر روی وفاق ارزشی و هنجاری و سایر عوامل فرهنگی-اجتماعی تأکید می‌شود که از طریق



به هم وصل کردن اجزا و عناصر جامعه، نظم و تعادل را برقرار می‌سازد؛ بنابراین از این منظر تنها هنگامی نظام اجتماعی، سالم، کارآمد و پویا می‌شود که نهادهای آن نیز با هم هماهنگ و همسو باشند و این امر به‌ویژه برای نهادهای تربیتی و مذهبی از اهمیت خاصی برخوردار است، زیرا این‌گونه نهادهای اجتماعی از نقش مهمی برخوردار بوده و هستند. یکی از این نهادها دین است که در تاریخ همهٔ جوامع از دورهٔ ابتدایی تا دورهٔ حاضر به‌عنوان عنصری تأثیرگذار در تحولات جامعه، به حیات خود ادامه داده است. با توجه به اینکه دین و جامعه بر یکدیگر تأثیر متقابل دارند جامعه‌شناسان به نقش و جایگاه مؤثر، نیرومند و پایدار دین و مذهب در آفرینش همبستگی و انسجام در جامعه تأکید بسیار دارند زیرا دین به‌عنوان سنگ بنای سامان اجتماعی با مجموعه‌ای از باورها، ارزش‌ها، اعمال و ... نقش کلیدی و محوری در بقا و تداوم جامعه و نیز قداست بخشیدن به قانون و ارزش‌های اخلاقی آن ایفا می‌کند. با توجه به اینکه نظام اجتماعی ایران بر مبنای اسلام پایه‌ریزی شده است به همین دلیل تربیت دینی و مذهبی به‌عنوان حوزه‌ای مهم و زیربنایی در تعلیم و تربیت از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است، زیرا در عصر کنونی مهم‌ترین علت افزایش نابهنجاری‌های اجتماعی، فاصله‌گرفتن بشر از دین است و در نتیجه تنها راه خروج از بن‌بست‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و ... را احیا و بازگشت مجدد بشر به سوی دین است. با توجه به اهمیت موضوع دین و نقش تربیتی آن بر اعضای جامعه، خوشبختانه در فرهنگ و باورهای مذهب تشیع، مناسبت‌های تمامی ائمهٔ اطهار(ع) از جایگاه و عظمت خاصی برخوردار است؛ باین‌حال مناسبت‌های امام حسین(ع) به‌ویژه اربعین از دیرباز دارای اهمیت و اعتبار ویژه‌ای است و به‌عنوان ابر رویداد مذهبی تلقی می‌گردد. شور و شوق مردم برای حضور در پیاده‌روی اربعین، ضرورت توجه محققان و صاحب‌نظران علوم مختلف را می‌طلبد تا از منظر و رهیافت گوناگون به موضوع بپردازند. آیین پیاده‌روی اربعین بیش از آنکه یک واقعیت سادهٔ دینی در بستر اجتماع دینی شیعه باشد واقعیتی درهم‌تنیده از لایه‌های مختلف است. این رویداد استثنایی و منحصربه‌فرد، بستر مناسبی را برای رشد فضائل انسانی و اخلاقی، تعامل بین‌فرهنگی، انسجام اجتماعی و بازنمایی هویت شیعه و ... ایجاد نموده است. نظر به اینکه یکی از ویژگی‌های



منحصربه‌فرد پیاده‌روی اربعین، ابعاد و تأثیرات تربیتی آن به‌ویژه در سه بعد فردی، خانوادگی و اجتماعی است و نظر به عدم انجام پژوهشی خاص در مورد بررسی این ابعاد، این تحقیق در پی پاسخ به این پرسش اصلی است که: پیاده‌روی اربعین چه ابعاد تربیتی دارد؟

پیشینه تحقیق

تاج‌بخش (۱۳۹۹) پژوهشی کیفی با عنوان «پیاده‌روی اربعین و معنایابی کنش زیارت زائران جوان» با استفاده از روش مصاحبه انجام داده و پس از تحلیل داده‌های کیفی، پنج مضمون اصلی شناسایی کرده است که عبارت‌اند از: ۱) حرکت یا سفر فیزیکی؛ ۲) شناختی، اعتقادی؛ ۳) تجربی، احساسی؛ ۴) سبک زندگی اربعینی؛ ۵) هویت اربعینی. در پژوهشی دیگر با عنوان «الگوی ابراز هویت ایرانیها و عراقی‌ها در آیین پیاده‌روی اربعین» تاج‌بخش، حسینی و موسوی (۱۳۹۸) نشان دادند که زائران یک الگوی هویت تودرتو از خود نشان می‌دهند که در آن زائران علاوه بر حفظ هویت ملی و شیعی یک هویت جدید تحت عنوان هویت اربعینی در مکان و برهه زمانی خاصی از خود نشان می‌دهند که آن دو هویت (ملی و شیعی) را تحت لوای خود قرار می‌دهد. رضوی‌زاده (۱۳۹۶) پژوهشی با عنوان «ادراک و تجربه زیسته زائران پیاده‌روی اربعین در عراق» با استفاده از رویکرد کیفی و با روش مصاحبه انجام داد. پس از تحلیل داده‌های کیفی سه مضمون اصلی شناسایی شد: ۱. تجربه تعلیق امر مادی؛ ۲. رنج مقدس به‌مثابه مواد معنا؛ ۳. برانگیزانندگی عاطفی مناسب جمعی زیارت. ایمانی خوشخو و بد (۱۳۹۵) پژوهشی با عنوان «تبیین ابعاد معنوی اربعین؛ ابر رویداد گردشگری مذهبی» که به‌صورت توصیفی و تحلیلی انجام دادند و نتایج تحلیل آماری نشان داد که اولویت‌بندی انگیزه‌های افراد شرکت‌کننده به ترتیب: انگیزه‌های مذهبی، انگیزه‌های شخصی و انگیزه‌های اجتماعی هستند. یوسفی و همکاران (۱۳۹۱) ضمن تحلیل پدیدارشناختی تجارب زیارتی شش زائر در مشهد به روش نمونه‌گیری هدفمند دریافتند که مناسب زیارت، عقیده به تقدس، عقیده به شفاعت، دلدادگی، خضوع، توسل‌جویی، مناجات و آرامش از موضوعات مرکزی معنای زیارت است که بر حسب اشتراک معنا به سه مقوله کلی آداب‌مندی زیارت، عقیده به خارق‌العادگی زیارت‌شونده و جذب

تقسیم می‌شود. نتایج پژوهش مجتبی حسین (۲۰۱۸) که با رویکردی پدیدارشناختی، به تحلیل انگیزه و تجربه زائران پیاده‌روی اربعین پرداخته حاکی از آن است که پابندی به آیین‌های گذشته و دغدغه جامعه (امت) در بین پاسخگویان، انگیزه اصلی آنها برای انجام زیارت است؛ به گونه‌ای که عنصر امت را می‌توان انگیزه‌ای همیشگی به حساب آورد. سیپ^۱ (۲۰۰۷) نیت‌مندی شامل موضوعات مذهبی و غیرمذهبی است. انگیزه‌های زائران نیز شامل نذر، پیمان، تعهد، تشکر از خدا، دعا برای سلامتی، جستجوی خدا و خود، توجه به همراهان و دادن صدقه به دیگران است. با توجه به مطالعات مذکور به‌وضوح می‌توان محدود بودن پژوهش‌ها را مشاهده نمود؛ از یک‌سو مطالعات محدودی در رشته جامعه‌شناسی درباره ابر رویداد اربعین به‌صورت کمی یا کیفی صورت پذیرفته است؛ و از سوی دیگر تاکنون پژوهشی عام و کلی و یا خاص در مورد تأثیرات تربیتی پیاده‌روی اربعین بر فرد، خانواده و اجتماع انجام نگرفته است. اهمیت این پژوهش در آن است که به‌صورت کیفی و به‌طور ویژه به این موضوع مهم در میدان وسیع پیاده‌روی اربعین پرداخته است.

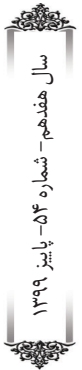
مبانی نظری

در میان نظریه‌پردازان علوم اجتماعی دیدگاه‌های متنوع و متفاوتی از اندیشمندانی مانند زاکرمن، رابرت بلا، گلاک و استارک، چارلر تیلور، دورکیم، کوهن، لویس و ... در مورد دین‌داری، اعتماد اجتماعی، هویت، عزت‌نفس، شکاف نسلی و کنش زیارت وجود دارد. در این مقاله به برخی آراء اندیشمندانی پرداخته خواهد شد که ضمن جامعیت و شمولیت تاریخی و تأثیرگذاری بر نظریه‌های دیگر، مبانی مفهومی و نظری این پژوهش را فراهم نموده‌اند.

زیارت از نظر لغوی، به‌معنای آمدن، یا رفتن به جایی به‌قصد ملاقات و دیدار کسی یا جایی است. در ریشه این واژه، مفهوم میل و گرایش نهفته است (دهخدا، ۱۳۸۵: ۲/ ۱۵۹). از نظر لغت‌شناسی زیارت، واژه‌ای عربی و مصدر ثلاثی مجرد از فعل «یزور» و «زار» و به‌معنای همدمی و مؤانست یا برای حاجتی به خانه یا دیدار کسی رفتن است؛ و در فرهنگ و آیین مسلمانان و به‌ویژه شیعیان، به رفتن به اماکن و مشاهد متبرک و بقعه‌ها و نیز خواندن ذکرها و دعاهایی که

1. Sepp.

به‌عنوان تشرف باطنی برای پیامبران، امامان، امامزادگان و اولیا خوانده می‌شود، زیارت می‌گویند. تأکید اصلی موردعلاقه نظریه‌پردازان کنش متقابل نمادین روش‌های گوناگونی است که افراد از طریق آنها به پدیده‌ها، رویدادها، تجربیات و ... معنا می‌بخشند. بر مبنای این فرض اساسی، قاعده روش‌شناختی ایجاب می‌کند که دیدگاه فرد بررسی‌شونده از جهات گوناگون بازسازی شود و در وهله نخست به شکل نظریه‌های شخصی به‌منظور تشریح جهان یا دست‌کم حوزه خاصی از پدیده‌ها برای خودشان درآید (ریتزر، ۱۳۷۴: ۳۰۳). می‌توان گفت مهم‌ترین مضامین در کار همه کنش متقابل‌گرایان عبارت‌اند از: اهمیت معنا، تعبیر و تفاسیر مختلف کنش‌گران، اعتبار و ارزش بخشیدن به معنا، و اهمیت دادن به ارزش‌های هنجاری و الگوها است (شمسی‌پور و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۰). بنابر دیدگاه ویکتور ترنر^۱ زیارت به‌منابه فرایندی اجتماعی است. ترنر زیارت را پدیده‌ای آستانه‌ای و به‌عنوان یک فرایند مناسکی مطرح نموده که تولید هویت‌های آستانه‌ای می‌کند. به نظر ترنر زیارت فضایی از مرزهای اجتماعی در میان زائران ایجاد می‌کند که این فضای اجتماع معنوی است. در هویت‌های آستانه‌ای، زائران از محل زندگی خود حرکت می‌کنند و گام در مسیر زیارت می‌نهند. (سالوین، ۲۰۰۳: ۳). گلاک و استارک^۲ در مدل سنجش دین‌داری خود در کنار ابعاد اعتقادی، مناسکی، پیامدی و دانش دینی، بُعد تجربی را هم به‌عنوان یکی از ابعاد پنج‌گانه دین‌داری تعریف می‌کنند. در تعریف آنان از دین‌داری، بعد اعتقادی، باورهای را دربر می‌گیرد که انتظار می‌رود پیروان آن دین، به آنها اعتقاد داشته باشند. بُعد مناسکی یا عمل دینی، اعمال دینی مشخص مانند عبادت، نماز، شرکت در آیین‌های مقدس خاص، روزه گرفتن و ... را که انتظار می‌رود پیروان هر دین آنها را به‌جا آورند، دربر می‌گیرد. بُعد فکری یا دانش دینی، شامل اطلاعات و دانش اساسی در مورد اصول عقاید دینی و کتب مقدس می‌شود که انتظار می‌رود پیروان، آنها را بدانند. بُعد پیامدی یا آثار دینی، شامل پیامدهای باور، عمل، تجربه و دانش دینی در زندگی روزمره فرد معتقد و روابط او با دیگران است. اما بُعد تجربی یا عواطف دینی، در عواطف تصورات و احساسات مربوط به برقراری رابطه با وجودی همچون



1. Turner.

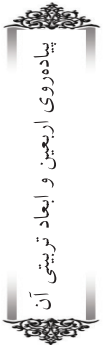
2. Glock and Stark.

خدا که واقعیت غایی یا اقتدار متعالی است ظاهر می‌شود. گلاک و استارک در عین آگاهی از مشکلات مطالعه بعد تجربی دین، برای تعریف عملیاتی این بُعد، روشی را مطرح کردند که چهار نوع از جلوه‌های عواطف دینی، شامل توجه، شناخت، اعتقاد یا ایمان و ترس را دربر می‌گرفت (سراج‌زاده و پویافر، ۱۳۸۸: ۴۳).

واژه «عزت نفس» در لغت به آبرو، منزلت، قدر، مرتبت، شرف و بزرگی معنا شده است و مقصود آن چیزی است که شکستن و از بین بردن آن روا نباشد و حفظ و نگهداری و محترم داشتن آن واجب و ضروری است (دهخدا، ۱۳۸۵: ۲/۶۶۰). اما در اصطلاح روان‌شناختی عبارت است از میزان ارزشی که شخص برای خود قائل است. هرچند واژه «حرمت» با مفهوم ضمنی ارزشی و اعتبار بالا همراه است، ولی شکل ترکیبی آن با خود یعنی «حرمت خود» به کل ابعاد و میزان احترام به خود مربوط می‌شود. مزو دربارۀ اهمیت و کارکرد نیازها به احترام از مفاهیم سلسله مراتب نیازها سخن گفته است: ارضای نیاز حرمت خود به احساساتی از قبیل اعتماد به نفس، میل به استقامت، به پیشرفت، استقلال و آزادی، لیاقت، کفایت و مفید بودن در این هستی منتهی خواهد شد، اما بی‌اعتنایی به این نیاز به نوعی آسیب منجر می‌شود و موجب احساساتی از قبیل خودناباوری، حقارت، ضعف و درماندگی و فقدان اعتماد به نفس می‌شود (جس فیست^۱ و گریگوری جی^۲، ۱۳۹۱: ۵۹۲).

هویت دینی به عنوان نظام به هم پیوسته و متشکل از باورها و اعمال در ارتباط با مقدسات است که میتوان عامل پیوند بین اعضای یک جامعه شود. به‌ویژه در موقعیت اخیر که رشد فزاینده توسعه و نوسازی جهان متجدد را آشفتۀ ساخته است. مذهب می‌تواند هویتبخش و معنادهنده باشد و به‌عنوان منبع اولیه برای معنا بخشی و هویت بخشی برای بسیاری از مردم دنیا باشد. مذهب در همه اعصار هویتبخش بوده است؛ بدین معنا که هویت انسانها با مذهب و دین آنها شناخته میشد (اشرفی، ۱۳۷۷: ۹). بر اساس نظریه هویت اجتماعی تاجفل^۳ هویت دینی عبارت است از تعریف شخص از خود بر اساس داشتن تعلق نسبت به دینی خاص به همراه ملاحظات ارزشی و احساسات مرتبط با آن وضعیت است (تاجفل، ۱۹۸۶: ۶۳).

1. Geifist.
2. Grigori.
3. Tajfel.



روش‌شناسی پژوهش

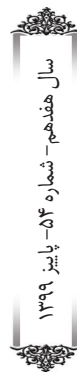
روش مطالعه این پژوهش با رویکرد کیفی است. روش نمونه‌گیری برای پژوهش حاضر از نوع نمونه‌گیری هدفمند و در دسترس و روش نمونه‌گیری نظری است. نمونه‌گیری هدفمند جهت گزینش افراد مورد مصاحبه و نمونه‌گیری نظری برای تشخیص تعداد افراد و تعیین محل گردآوری داده‌ها برای پژوهش استفاده شده است. روش جمع‌آوری داده‌ها در این تحقیق مصاحبه نیمه‌ساخت‌یافته و مشاهده همراه با مشارکت بوده است. در این پژوهش راهبرد نمونه‌گیری با حداکثر تنوع به‌کار گرفته شد و نمونه‌گیری از زائران ایرانی با طیف‌های مختلف سنی و جنسی و پایگاه‌های متفاوت اقتصادی و اجتماعی تا رسیدن به حد اشباع نظری ادامه یافت. بر همین اساس با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند از ۲۵ نفر از پدران و فرزندان آنان در مسیر پیاده‌روی اربعین از شهر نجف تا شهر کربلا مصاحبه گرفته شد.

تجزیه و تحلیل داده‌ها در دو رویکرد پدیدارشناسی به‌طور ملموس‌تری دسته‌بندی شده است، بر این اساس معمولاً پژوهشگرانی که با روش پدیدارشناسی توصیفی، کار می‌کنند، از روش کلایزی^۱ و افرادی که از روش پدیدارشناسی تفسیری پیروی می‌کنند، از روش دیکلمن^۲ بهره می‌گیرند. در پژوهش حاضر برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش کلایزی استفاده شد.

یافته‌های تحقیق

در ابتدای مصاحبه‌ها از شرکت‌کنندگان در مورد مشخصات کلی خودشان مانند میزان تحصیلات، وضعیت اشتغال و تعداد حضور در پیاده‌روی، سؤال‌هایی پرسیده شد که توزیع فراوانی مصاحبه‌شوندگان برحسب جنسیت، ۱۳ نفر از مرد و ۱۲ نفر زن بودند. برحسب اشتغال، ۱۰ نفر دانشجوی و دانش‌آموز، ۵ نفر شاغل در بخش خصوصی، ۵ نفر شاغل در بخش دولتی و ۵ نفر دارای شغل آزاد بودند. همچنین ۷ نفر از مخاطبان دارای تحصیلات دیپلم و زیر دیپلم، ۵ نفر کاردانی، ۴ نفر کارشناسی و ۹ نفر کارشناسی ارشد و بالاتر بودند. ۱۰ نفر از پاسخگویان برای بار اول و ۱۵ نفر برای بیش از یک‌بار در پیاده‌روی اربعین شرکت نموده بودند.

1. Colaizzi.
2. Diklman.



مفاهیم و مقولات استخراج شده

در جدول شماره (۱) مصاحبه‌ها مورد کدگذاری قرار گرفته است. منظور از کدگذاری استخراج فحوا و منظور اصلی کلام است. در بخش بعدی، کدگذاری محوری انجام شده است به این معنی کدهایی که شباهت معنایی با یکدیگر داشتند تحت عنوان یک مفهوم، معرفی شده‌اند و در پایان پس از استخراج مفاهیم محوری یک دسته‌بندی از مفاهیم، ارائه شده است.

جدول (۱): نتایج کلی کدگذاری‌های باز، محوری و انتخابی

مقوله عمده	مقوله محوری	مقوله
فردی	بصیرت‌افزایی	ارتقای تفکر عاشورایی، استکبارستیزی
	افزایش عزت نفس	ابراز وجود، مسئولیت‌پذیری، توسعه مهارت‌ها در این سفر
خانوادگی	الگوپذیری	سرمشق قرار دادن راه امام حسین (ره)، زمینه‌سازی ظهور حضرت مهدی (عج)
	تفکر و خودسازی معنوی	توسل به معصومان (ع)، دنیاگریزی، توجه به خدا و خود، دوری از گناه
اجتماعی	همگرایی نسل‌ها	افزایش تعامل و گفتگوی بین نسلی و همچنین تعامل فرانسلی
	اصلاح الگوی مصرف	ساده زیستی، قناعت، صرفه‌جویی
اجتماعی	هویت دینی	خودآگاهی دینی، انس با ارزش‌های دینی، افزایش معرفت دینی
	بهداشت روانی	آرامش روحی، احساس خودکارآمدی، رهایی از استرس
	اعتماد اجتماعی	اعتماد بین فردی و فرافردی با زائران ایرانی و عراقی

برای پاسخگویی به پرسش اصلی پژوهش، اینکه چه ابعاد تربیتی در پیاده‌روی اربعین وجود دارد؟ یافته‌های مستخرج از مصاحبه‌ها در سه بخش فردی، خانوادگی و اجتماعی دسته‌بندی شده‌اند که به شرح زیر هستند:

۱. فردی

بصیرت افزایی

بصیرت در لغت به معنای عقیده قلبی، شناخت، زیرکی و عبرت آمده است (ابن منظور، ۱۳۷۴: ۴۸۱/۱). از نظر قرآن، بصیرت، نیاز اساسی انسان است و خداوند برای انسان، همه موجودات و آفریده‌های جهان را مایه بصیرت معرفی می‌نماید. معجزات الهی در هر شکل و شمایل، عوامل بصیرت‌زا و مایه دستیابی انسان به حقایق امور است (یعقوبی، ۱۳۷۸: ۳). قرآن کریم در آیات متعددی از جمله آیه ۲۴ از سوره هود، آیه ۴۴ از سوره نور، آیه ۵۸ از سوره غافر و ... کارکرد اساسی بصیرت را شناخت حقیقت قدرت و توانایی الهی و عبرت‌آموزی برمی‌شمارد. مقام معظم رهبری بصیرت را برای شناخت هدف، تشخیص راه صحیح رسیدن به هدف، تشخیص دشمن و موانع راه و شناخت راه‌های برطرف کردن موانع را ضروری می‌داند (ویژه نامه روزنامه همشهری، ۱۳۸۸: ۷۸).

صادق ۴۴ ساله اظهار می‌کند: «پیاذ روی اربعین یک دانشگاه انسان‌ساز است و انسان را به تفکر و تعمق وامیداره، این باعث میشه از حادثه عاشورا درس عبرت بزرگی بگیریم». زهرا ۲۷ ساله نیز اظهار می‌نماید: «رمز ماندگاری قیام امام حسین (ع) در تاریخ اسلام و این مرزوبوم را باید در داشتن بصیرت بالاش دانست. ایشان در زندگی دنیوی رعایت ایمان و تقوی الهی و ذکر و یاد الهی را سرلوحه کارشون قرار دادند. این عوامل بصیرت‌زاست که باید از ایشان یاد بگیریم».

افزایش عزت نفس

اگرچه عزت نفس را معمولاً با اعتماد به نفس به یک معنا به کار می‌برند ولی عزت نفس بسیار گسترده‌تر و عمیق‌تر از اعتماد به نفس است. احساس عزت نفس یعنی اعتقاد داشتن فرد به اینکه توانمندی‌ها و شایستگی‌های لازم و ضروری را برای زندگی داراست. ناتانیل براندن^۱ در کتاب روان‌شناسی عزت نفس؛ عزت نفس را در دوست داشتن خود ذکر می‌نماید (ناتانیل، ۱۳۹۴: ۲۳۱). بنا به عقیده روان‌شناسان انسان‌ها مطابق بر نیاز فطری و غریزی خود تمایل دارند با عزت زندگی

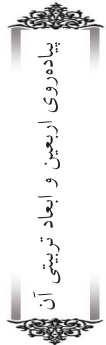
1. Branden.

کنند. قرآن کریم عزت نفس را از لوازم زندگی موفقیت آمیز می‌داند و تنها راه عزت طلبی را ایمان به خدا، رسولش و اهل ایمان معرفی می‌نماید (زمر، ۱). زیارت بارگاه ملکوتی ائمه اطهار از جمله مکان‌هایی است که فرد با اتصال به این انسان‌های پاک سرشت و پاک زیسته می‌تواند به درجات عالی سلوک دست یابد و با الگویابی از این اولیای الهی، سعادت دنیوی و اخروی خود را رقم زند و در نتیجه انسان متقی و پرهیزکار در نزد سایرین عزیز و محترم می‌شود. همچنان که در زیارت‌نامه امین الله می‌خوانیم که «مرا در زمین و آسمان عزیز و سر بلند گردان». فردی که تمایل دارد در راه اهداف مقدس و والای خود تمام موانع و مشکلات را از سر راه بردارد و به مراحل تکامل و تعالی دست پیدا کند باید عزت و کرامت نفس داشته باشد. امام حسین (ع) مظهر عزت و الگو و اسوه مبارزه با ذلت و خواری است. پیام اصلی قیام عاشورا عزت نفس و دفاع از آرمان‌ها تا پای جان است. ایشان و یاران باوفایش در عین مظلومیت، عزتمندانه با دشمنان اسلام مبارزه کردند و هرگز در سخت‌ترین شرایط تن به ذلت ندادند و پذیرای مرگ باعزت شدند.

حسین ۲۵ ساله اظهار می‌نماید: «در این سفر معنوی تنها درخواستم از آقا اینه که مرگ باعزت را نصیبم کنه».

الگوپذیری

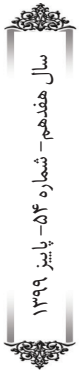
سیره معصومان می‌تواند دو گونه نقش و کارکرد تربیتی داشته باشد: ۱. نقش تربیتی عام: مقصود این است که هر رفتاری از سوی معصومان (ع) به علت الگو بودن آنان برای دیگران، کارکرد الگوبخشی و آموزشی دارد. از این چشم‌انداز رفتار پیامبر (ص) و امامان (ع) در اخلاق فردی و اجتماعی، در جنگ و صلح، در سیاست و حکومت و در همه حوزه‌ها برای عموم پیروان و علاقه‌مندان آنان دلالت تربیتی دارد و الهام‌بخش است. ۲. نقش تربیتی خاص: مقصود از نقش تربیتی خاص این است که بخشی از رفتار معصومان (ع) علاوه بر تأثیر عام تربیتی به‌طور ویژه برای اثرگذاری بر رفتار دیگران و پرورش و تغییر رفتار آنان در فضای ویژه تربیتی صادر شده است. (حسینی زاده، ۱۳۹۰: ۲۶). با توجه به تقسیم‌بندی فوق واضح است که ارائه الگوی عملی و عینی موجب تأثیرگذاری و برانگیختگی روانی هم‌سو با ابعاد شخصیتی الگو می‌شود. از آنجاکه



انسان خواسته یا ناخواسته، از رفتار و گفتار دیگران تأثیر می‌پذیرد و غریزه تقلید و تشبیه به دیگران در انسان تا حد زیادی وجود دارد، دین مبین اسلام به هدایت صحیح این غریزه سفارش نموده است. منظور از الگو، مشاهده مصداق عینی یک اندیشه و عمل در جنبه‌های گوناگونی است که دیگران برای رسیدن به کمال از آن پیروی کنند. بدون تردید وقتی یک زائر با کنش عقلانی به زیارت امام حسین (ع) مشرف می‌شود با تمام وجود با توسل به امام از او می‌خواهد واسطه فیض الهی شود و ضمن الگو قرار دادن ایشان در رفتار و گفتار، عزت دنیوی و اخروی او را تضمین نماید و زندگی شایسته و سعادت‌مندانه‌ای را برای او رقم زند. از این رو پیاده‌روی اربعین باعث می‌شود جوانان راه و مرام امام حسین (ع) به‌ویژه امر به معروف و نهی از منکر و ظلم‌ستیزی را اساس مشی و زندگی خود قرار دهند و از ایشان پیروی کنند و آن حضرت را الگوی زندگی خویش قرار دهند. از این رو زائر جوان در زندگی روزمره سعی می‌کند که اعضا و جوارح خود را از گناهان ظاهری، و ذهن و روان خویش را از فکر زشتی‌ها و ردائل، پاک نماید و اعمال صالح و اندیشه نیکو را اختیار کند. فرشاد ۲۰ ساله می‌گوید: «قبل از اینکه به این سفر پیام الگوی من تو زندگی فلان هنرپیشه یا ورزشکار بود ولی تو این سفر با خود عهد بستم فقط الگوم تو زندگی امامان معصوم (ع) به خصوص آقا امام حسین (ع) باشه». نرجس ۲۳ ساله اظهار می‌نماید: «به نظر من در زیارت امام حسین خیر آخرت است و در پیاده‌روی اربعین خیر دنیا است. ما او مدیم یاد بگیریم که امامان ما چه نوع سبک زندگی داشتند و از رفتارهای خوب او نا الگوبرداری کنیم».

تفکر و خودسازی معنوی

تفکر نوعی تعقل است که از ترتیب مقدمات به حصول نتیجه می‌رسد. در قرآن می‌فرماید: «او خدایی است که زمین را بگسترده و در آن کوه‌ها قرار داد و نهرها جاری ساخت و از هر میوه‌ای در زمین جفت بیافرید، شب و روز بپوشانید. همانا در این امور آیه‌ها و نشانه‌هایی است برای مردمی که تفکر داشته باشند» (رعد، ۳). امیرالمؤمنین (ع) می‌فرماید: «به وسیله تفکر قلبت را بیدار کن و در شب پهلویت را از بستر جداساز و تقوای پروردگارت را پیشه ساز». و نیز امام صادق (ع) می‌فرماید: «بهترین عبادت‌ها تفکر درباره خدا و قدرت اوست». آیات و احادیث



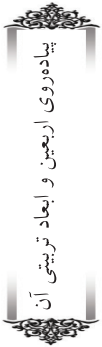
نشان می‌دهند که تفکر یک عبادت بلکه بهترین عبادت‌ها است. یکی از فرصت‌های مهم در مورد تفکر و خودسازی معنوی، مسیر پیاده‌روی اربعین از نجف به کربلا می‌باشد که افزون بر اینکه باعث تزکیه روح انسان از آلودگی‌ها می‌شود، فرصتی برای راز و نیاز با خداوند و توبه از اعمال سوء و تصمیم به اصلاح اعمال و افکار است. پیاده‌روی اربعین فرصتی مناسب برای زدودن آلودگی‌ها و جایگزینی پاکی و تزکیه روحی و فکری و جسمی است.

مریم ۲۴ ساله می‌گوید: «اهمیت پیاده‌روی اربعین برای من بیشتر این است که در مسیر نجف به کربلا انسان به حس عجیبی پیدا می‌کند و بیشتر به راز و نیاز با خدا و خواندن ادعیه و قرآن می‌پردازد، توی این مسیر آدم از این دنیا جدا می‌شه».

۲. خانوادگی

همگرایی نسل‌ها

کانون تعارض در ارزشهای بین نسل‌ها یا «شکاف نسلی» هر جامعه را دگرگونی نظامهای ارزشی تشکیل می‌دهد که بسیار متأثر از شرایط اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و تاریخی است (معیدفرد، ۱۳۸۳: ۷۴). منظور از نظام ارزشها، مجموعه ارزشهای مرتبط به هم هستند که رفتار و کارهای فرد را نظم می‌بخشند. در نظام ارزشی، ارزشها، منسجم، مرتبط و هماهنگ هستند (یوسفی، ۱۳۸۳: ۱۲). ارزشها موجب تقویت انسجام اجتماعی، برقراری نظم و همچنین حلقه اتصال فرهنگ هر قوم و ملتی با نسل آینده خود هستند و غفلت از آنها میتواند جوامع را با بحران هویت از قبیل بحران هویت فردی مواجه کند (همان: ۱۴). اگر در فرایند اجتماعی کردن، فرهنگ یک جامعه تا حد مطلوبی از نسلی به نسل دیگر منتقل نشود و بازتولید فرهنگی به نحو احسن انجام نگیرد میزان اختلاف فرهنگی دو نسل بالا می‌رود و در این صورت تفاهم بین دو نسل جدید و قدیم برقرار نمی‌شود و بحران هویتی نیز برای نسل جدید روی می‌دهد. در مقابل اگر فرایندهای اجتماعی بنا بر دلایلی، به‌طور کامل انجام گیرد و هنجارهای فرهنگی جامعه در حد مطلوب به نسل بعد منتقل شود تداوم فرهنگی جامعه دچار مشکل نمی‌شود. «عدم موفقیت یک نوجوان در شکل دادن به هویت فردی خود-اعم از اینکه به علت تجارب نامطلوب کودکی

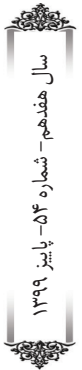


یا شرایط نامساعد فعلی باشد- بحرانی ایجاد میکند که بحران هویت یا گم‌گشتگی نام دارد و این دریچه‌های است که از آن میتوان به مسئله شکاف نسلها و بحران ارزشها در دوره‌هایی از حیات نگریست و درباره آن تأمل کرد» (کلدی و جمشیدی، ۱۳۸۴: ۱۴۲). یکی از اموری که بین خانواده‌های ایرانی عمومیت و جامعیت دارد موضوع زیارت امامان معصوم (ع) است؛ و در این بین زیارت امام حسین (ع) در اربعین، جایگاه ویژه و کم‌نظیری دارد. فضای معنایی اربعین و درک کلی و یکسان برای هر دو نسل از این پدیده باعث کاهش تنش‌ها و ایجاد فصل جدید و مشترک گردیده و این مراسم نمادی از وحدت و پیوند میان نسل‌های مختلف تلقی می‌شود و حضور فیزیکی والدین و فرزندان در کنار یکدیگر و در بازه زمانی معین به‌منظور انجام یک عمل مشترک و مهم که همه اعضای خانواده دغدغه آن را دارند و به آن اهتمام می‌ورزند، بی‌شک سبب ایجاد نوعی نشاط و طراوت در بین آنان می‌شود و زمینه بیشتری را برای تعاملات و ارتباطات کلامی متکی بر تفاهم و صمیمت گسترده‌تر دو طرفه فراهم می‌نماید؛ و در نتیجه این امر باعث ایجاد همدلی، اتحاد، انسجام و پیوند عمیق میان آنها می‌شود و فرصتی مهیا می‌گردد تا ضمن دور شدن از تقابل و تضاد، از لحاظ نگرش‌ها نوعی هم‌گرایی میان آنان پدید آید.

بهرام ۵۵ ساله اظهار می‌نماید: «به دلیل گرفتاری‌های شغلی و ... خیلی کم فرصت مناسب برای هم‌کلامی با بچه‌ها به‌خصوص راجع به مباحث دینی پیش میاد ولی وقتی با زن و بچه‌ها میام پیاده‌روی اربعین، به دلیل فضای معنوی این مراسم، ارتباط کلامی، بیشتر و عمیق‌تر میشه».

اصلاح الگوی مصرف

یکی از نکات جالب‌توجه در پیاده‌روی اربعین نحوه پذیرایی برخی از عراقی‌ها با هزینه اندک در این مراسم است. آنان با مدیریت صحیح، ضمن ایجاد رفاه نسبی و متعادل برای زوار، از حجم اسراف‌کاری‌ها و حیف‌ومیل‌ها به حد زیادی کاسته‌اند؛ زیرا اسراف و تبذیر به بهانه پذیرایی از زائران حسینی می‌تواند بر جنبه‌های سودمند و ارزشمند این رویداد جهانی تأثیر منفی بگذارد. زائران حسینی در این سفر، روحیه ساده‌زیستی، رعایت اعتدال در مصرف، خودداری از زیاده‌خواهی، دوری از تجمل‌گرایی را به‌خوبی تجربه و درک می‌نمایند. از طرفی سفر زیارتی



اربعین باعث افزایش منزلت فرد در جامعه می‌گردد لذا اعضای خانواده سعی خواهد نمود با مراقبت بیشتر پس از برگشت از سفر در جهت حفظ منزلت و جایگاه اجتماعی به‌دست‌آمده، با تغییر سبک زندگی ضمن دوری از تعلقات مادی، سبک زندگی اربعینی را محور قرار داده و در این راستا یک زندگی مطلوب را پایه‌ریزی نمایند و بتوانند علاوه بر بهره‌مندی از فواید معنوی زیارت در سایه یک اقتصاد حلال سالم و پاکیزه از عوارض مال حرام در زندگی خویش مصون بمانند و به‌خوبی و با قناعت زندگی را سپری نمایند و راه زیاده‌خواهی و طمع را به روی خود ببندند. از این‌رو پیاده‌روی اربعین سلامت اقتصادی خانواده را تضمین می‌کند.

محمد ۲۳ ساله می‌گوید: «واقعاً برام لذت‌بخش بود عشق این عراقی‌ها به زوار امام حسین (ع) که هر چند ما را نمی‌شناختند و بعضاً وضع مالی خوبی هم نداشتند ولی به عشق امام حسین (ع) به ما خدمت بی‌منت می‌کردند و از جان مایه می‌گذاشتند و با خوش‌رفتاری، خانه و امکانات منزل را در اختیار ما قرار می‌دادند».

سفر اربعین، عرصه قناعت‌ورزی است. تمام زائران اربعینی با حداقل امکانات و فارغ از تجملات دنیوی و دوری از مادیات، به‌سوی زیارت سیدالشهدا (ع) می‌روند؛ آنها از کمترین داشته‌های خود به نحو احسن استفاده و از اسراف دوری می‌کنند. هانیه ۱۸ ساله می‌گوید: «این سفر خیلی روم تأثیرهای خوب گذاشت، یکی از اونا به اندک اکتفا کردن و دوری از اسراف هست. حتماً پس از برگشت به ایران الگوی مصرف خودم را اصلاح خواهم کرد. هوشنگ ۲۶ ساله اظهار می‌نماید: «یک آقای جلو ما را گرفت و گفت تو رو خدا خونه ما هم بیاید، باید ببرمتون حمام و استراحت کنید، وقتی ما رفتیم دیدیم یک خونه ساده و فقیرانه‌ای بود که فقط گریه می‌کردیم و به امام حسین غبطه می‌خوردیم با داشتن چنین یاوران مخلصی».

۳. اجتماعی

بهداشت روانی

عواملی از قبیل شرایط نابسامان اجتماعی و اقتصادی، عدم همدلی و همراهی مسئولان در حل مشکلات جوانان، مشکلات تحصیلی، خانوادگی، تحولات در نیازهای زیستی (دوره بلوغ و ...)

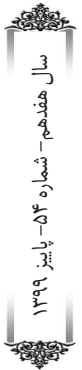
غوطه‌ور شدن در آرزوهای نامتناهی و ... باعث تقویت و تشدید نگرانی از وضع حال و آینده مبهم جوان در همه عرصه‌های مربوط به حیات می‌شود و در نتیجه جوان ایرانی را مستعد طغیان و تمرد می‌کند. با این اوصاف یکی از تأثیرات شگرف روحی روانی که زیارت اماکن مقدس به خصوص زیارت امام حسین (ع) در روح و روان انسان ایجاد می‌کند متصل شدن به یک نیروی فرازمینی و الهی است که باعث کاهش اضطراب و ناراحتی و تخلیه هیجانات منفی می‌شود و توسل به آن ذوات مقدس، آرامش و اطمینان عمیق روانی را به ارمغان می‌آورد. قرآن کریم یکی از خصوصیات انسان باایمان را اطمینان و آرامش قلبی و روانی می‌داند؛ و در این باره می‌فرماید: «فلویشن به یاد خداوند آرامش دارد همانا دل‌ها با یاد خدا آرامش می‌یابد» (رعد، ۲۸). به دلیل ایجاد آرامش عمیق در روح و اعماق جان انسان، آنها را در وضعیتی قرار می‌دهد که قادر به مدیریت عواطف و احساسات خویش باشند. زیارت از عوامل بسیار مهمی است که با فروکاستن تنش‌ها، آدمی را به نقطه آرامش روح می‌رساند.

علی ۲۷ ساله در این باره می‌گوید: «وقتی اربعین میام کربلا، از نظر روحی و روانی و معنوی تا یک سال خودم را تأمین می‌کنم تا سال آینده که بی‌صبرانه منتظر می‌مانم که امام حسین دوباره به ما عنایت کند و دعوت بشیم».

مهدیه ۲۱ ساله می‌گوید: «از نظر روحی و روانی باعث شده که دغدغه‌های زندگی کاسته بشه و روح و روانم احساس آرامش کنه، تصمیم گرفتم از این به بعد با اعضای خانواده، اخلاق و رفتارم خوب باشه».

اعتماد اجتماعی

در کنار دیگر مفاهیم مهم و اساسی در نظام اجتماعی، سرمایه اجتماعی مفهومی مدرن ولی پیچیده است. این مفهوم دارای سه مؤلفه مهم اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی و مشارکت اجتماعی است که اولین جزء سرمایه اجتماعی به اعتماد اجتماعی و نوع ارتباط بین افراد مربوط می‌شود. به تعبیر فوکویاما اعتماد انتظاری است که در یک اجتماع منظم، صادق و دارای رفتار تعاونی، خود را نشان می‌دهد. اعتماد به سه صورت خود را نشان می‌دهد، یا به عبارتی دارای سه



نوع است: اعتماد بین فردی، اعتماد اجتماعی یا اعتماد تعمیم یافته و اعتماد به سازمان‌ها و نهادها. نمودها و مصادیق اعتماد اجتماعی در پیاده‌روی اربعین قابل تبیین و مشاهده است. کشور ایران و عراق، به علت مذهب مشترک، آیین و رسوم خاص، اعیاد و عزاداری‌ها، احترام عامه مردم به یک‌دسته از اصول و ارزش‌ها و ... دارای عناصری از اعتماد اجتماعی است. مردم دو کشور در پیاده‌روی اربعین حضور فعال دارند و همگی یک احساس مشترک دارند و این حس مشترک که نماد و نمودی از سرمایه اجتماعی است، به آشکاری قابل مشاهده است.

امیر محمد ۳۷ سال اظهار می‌نماید: «این سومین سالی هست که به اربعین میام، وقتی که وارد خاک عراق میشم اصلاً احساس غربت و تنهایی نمی‌کنم احساس می‌کنم اینا برادران و خواهران ما هستند و مثلاً وقتی دعوت می‌کنند برای غذا خوردن یا خواب در منزلشان، به راحتی و بدون هیچ‌گونه دلواپسی و هراسی آن را قبول می‌کنم چون به اونا اعتماد دارم».

تقویت هویت دینی

در ابتدای دهه ۱۹۶۰ جامعه‌شناسانی همچون دورکیم^۱ دین را به‌عنوان پدیده‌ای چندبعدی مطرح نمودند. پس از پنج سال در سال ۱۹۶۵ گلاک و استارک برای ادیان مختلف جهان ۵ بُعد فائل شدند. ۱. اعتقادی ۲. مناسکی ۳. تجربی ۴. شناختی ۵. پیامدی. یکی از این ابعاد، بُعد شناختی است که بُعد معرفتی، عقلانی یا دانش را دربر می‌گیرد که مربوط به آگاهی و شناخت در اعتقادات است. فضای عمومی پیاده‌روی اربعین با رنگ‌وبوی خدایی و حسینی، در هویت‌جویی دینی فرزندان بسیار مؤثر است. وجود تابلوهای قرآنی، احادیث و اشعار دینی، تصاویر مذهبی، پخش اصوات مذهبی همچون اذان، نیایش و ذکر اهل بیت، توزیع محصولات فرهنگی و بروشورهای مذهبی، سخنرانی‌های معرفتی در موبک‌ها و حسینیه و مساجد نقش خاصی در تربیت دینی جوانان برجا می‌گذارد.

فرامرزی ۴۹ ساله اظهار می‌نماید: «فضاسازی و زیباسازی خوب مسیر نجف تا کربلا خیلی روی بسرم که بار اول به این سفر اومده اثر داشته، مثلاً در موبک امام رضا گروه تعزیه‌ای اومده بودند

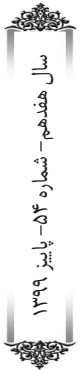
1. Durkeim.

که تصویر روز عاشورا و کاروان اسرای اهل بیت را بازگو می‌کرد که جدای از اینکه اشک همه را درآورد باعث شد پسر من شناختش از واقعه تلخ روز عاشورا بیشتر بشه».

سجاد ۵۲ ساله می‌گوید: «من در یک خونه تجملی زندگی می‌کنم و بچه‌هام تو رفاه کامل هستند، امسال برای بار اول با خانواده‌ام اومدیم کربلا. فضای معنوی خاصی اینجا وجود داره که غیرقابل وصفه، فکر می‌کنم این سفر خیلی به درک و معرفت دینی دختر و پسر جوانم اضافه کرده، چند تا تصویر و پوستر زیبا مربوط به امام حسین و ائمه تو مسیر بهمون دادند که تصمیم گرفتم به‌عنوان سوغات معنوی سفر با نصبش تو منزل فضای سازی معنوی خوبی را انجام بدم. به نظرم این کار تو تربیت دینی بچه‌هام خیلی مؤثره».

بحث و نتیجه گیری

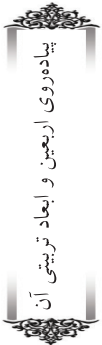
هر جامعه با وجود ثبات در بعضی مبانی و اصول در زمان‌های مختلف، دارای نیازها و مقتضیات متفاوتی نسبت به دیگر جوامع و زمان‌ها است. همین امر لزوم بازنگری، اصلاح و بهسازی تعلیم و تربیت را به‌عنوان یک نیاز مستمر و همیشگی ضروری می‌نماید. موضوع و جایگاه تربیت اسلامی در این دوره، به یک موضوع چندجانبه و درعین حال پیچیده تبدیل شده است. از آنجاکه تکامل معنوی مردم جزء حقوق اجتماعی شهروندان محسوب می‌شود، تعظیم و بزرگداشت آیین‌های مذهبی همچون پیاده‌روی اربعین که تأثیرات شگرفی را بر فرد، خانواده و جامعه برجای می‌گذارد حقیقتی اجتناب‌ناپذیر است. در دیدگاه اهل تشیع، کربلا قبله‌گاه سازش‌ناپذیری و مکه، قبله‌گاه نماز است. آنچه کربلا را کعبه دوم مسلمانان و قبله‌گاه آزادگان و اندیشمندان قرار داده وجود قبر شریف امام حسین (ع) در آن است. پیاده‌روی اربعین که به‌منظور تجدید عهد با امام حسین (ع) هر سال باشکوه‌تر از سال قبل برگزار می‌شود فرصتی استثنایی برای همگرایی والدین و فرزندان و تقویت تعاون و همکاری در سایه عبودیت و بندگی است. در پیاده‌روی اربعین مسلمانان با هر نژاد و زبان و رنگی در این کنگره جهانی حضور می‌یابند و وحدت و یکرنگی تجلی می‌یابد؛ و زائران امام حسین (ع) خود را عضوی از جامعه اسلامی احساس می‌کنند. یکی از رفتارهای دینی که نقش مؤثری بر سلامت روان و حفظ و افزایش حرمت خود فرزندان و



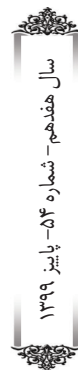
همچنین والدین دارد، زیارت و حضور در اماکن مقدس و زیارت آنها است. کرال^۱ و شیهان^۲ بر این باورند که باورها و رفتارهایی از قبیل عبادت، توکل به خداوند، زیارت و غیره می‌توانند از طریق ایجاد امید و نگرش‌های مثبت، باعث آرامش درونی فرد شوند. باور به اینکه خدایی هست که موقعیت‌ها را کنترل می‌کند و پاسخ‌گوی نیازهای ماست تا حد زیادی باعث کاهش اضطراب در افراد می‌شود؛ به طوری که اغلب افراد مؤمن، ارتباط خود را با خداوند مانند ارتباط با یک دوست بسیار صمیمی توصیف می‌کنند و معتقدند که می‌توان از طریق اتکا و توسل به خداوند، اثرات غیرقابل کنترل را به نحوی کنترل نمود (شجاعی، ۱۳۸۷: ۱۲۰). بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که انجام زیارت اربعین نقش مهمی در حفظ و افزایش عزت نفس دارد. بنابراین، شخصی که دل‌بستگی به خدا و ائمه اطهار(ع) در او به اوج خود رسیده و خدا و ائمه را در این زیارت میزبان خود می‌داند، احساس خودارزشمندی، کارآمدی و نیرومندی در او تقویت می‌شود؛ و مطمئن است که با توسل و استمداد از آنان بر نابسامانی‌ها و ناملایمی‌های زندگی فائق خواهد آمد. زندگی صنعتی و مدرن امروزی باعث فاصله گرفتن انسان‌ها از یکدیگر شده و افسردگی و انزوا را به دنبال آورده است. مسافرت خانوادگی به اماکن مذهبی باعث کاهش شکاف نسلی می‌شود و باعث نشاط، شادابی و امید در بین اعضای خانواده می‌شود و به تبع آن سلامت جسم و روان را در پی خواهد آورد.

سرمایه اجتماعی دارای دو جزء اساسی اعتماد و پیوند است که این دو جزء معرف تقسیم‌بندی سنتی موجود در نظریه اجتماعی بین ساختار و محتوا و یا بیانگر جنبه‌های کیفی و کمی اجتماعی هستند. زائران حسینی در عراق به شیوه غیررسمی از طریق انتخاب دوستی‌ها و دیگر انواع پیوندهای شبکه‌ای با یکدیگر در ارتباط هستند. به عبارت دیگر هر زائر ایرانی دارای یک شبکه اجتماعی است که این شبکه می‌تواند حاوی انواع روابط باشد نظیر دوستی یا پیوندهای عاطفی؛ همچنین جدا از این پیوندهای غیررسمی با دیگران، زائر از طریق عضویت رسمی

1. Keral.
2. Sheihan.



در انجمن‌ها و گروه‌های داوطلبانه با دیگران در ارتباط است. امروزه با توجه به فعالیت‌هایی نظیر نهادهای فرهنگی، رسانه‌های جمعی، مساجد، تکایا، سازمان‌های تبلیغی، وزارتخانه‌های همچون آموزش و پرورش و فرهنگ و ارشاد اسلامی جهت تحقق تربیت اسلامی، هنوز شاهد ناهنجاری‌های فرهنگی و دینی در جامعه هستیم؛ زیرا یکی از مهم‌ترین اهداف مهاجمان فرهنگی تضعیف باورها و ارزش‌های دینی افراد جامعه به‌ویژه نسل جوان و هویت‌زدایی از آنان است. در این میان رفتن به سفرهای زیارتی و حضور در اماکن مذهبی همچون زیارت امام زادگان، امامان معصوم (ع) و به‌ویژه آیین پیاده‌روی اربعین و زیارت امام حسین (ع) در کربلا، می‌تواند نقش حیاتی در تقویت باورها و ارزش‌های دینی افراد جامعه و سلامت جسمی و روحی افراد جامعه ایفا کند. با توجه به ضرورت جامعه‌پذیری مذهبی صحیح و اصولی افراد جامعه، توجه به نقش بی‌بدیل و تأثیرگذار آیین‌های مذهبی در تشیع و به‌طور خاص و ویژه پیاده‌روی اربعین غیرقابل کتمان است.



منابع

۱. ابن منظور، جمال‌الدین (۱۳۷۴). *لسان‌العرب*. بیروت: دارصادر.
۲. اشرفی، احسان (۱۳۷۷). بی‌هویتی اجتماعی و گرایش به غرب. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس.
۳. ایمانی خوشخو، محمدحسین و مهدیه بد (۱۳۹۵). گونه‌شناسی زائران کربلا بر اساس هدف و انگیزه از سفر. فصلنامه گردشگری و توسعه. شماره ۳.
۴. باقری، خسرو (۱۳۸۵). *نگاهی دوباره به تربیت اسلامی*، تهران: زیتون.
۵. براندن، ناتانیل (۱۳۹۴). *روانشناسی عزت‌نفس*، ترجمه مهدی قراچه‌داغی، تهران: انتشارات نخستین.
۶. تاج‌بخش، غلامرضا (۱۳۹۹). پیاده‌روی اربعین و معنایابی کنش زیارت زائران جوان. فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران. فصل زمستان، دوره ۱۵، شماره ۴.
۷. تاج‌بخش، غلامرضا و محمدرضا حسینی و انتصار موسوی (۱۳۹۸). الگوی ابراز هویت ایرانی‌ها و عراقی‌ها در آیین پیاده‌روی اربعین. فصلنامه نظریه‌های اجتماعی متفکران مسلمان. سال ۹، شماره ۲، صص ۹-۳۶.
۸. جس فیست، گریگوری جی (۱۳۹۱). *نظریه‌های شخصیت*. ترجمه یحیی سید محمدی، تهران: روان.
۹. حسینی‌زاده، سید علی (۱۳۹۰). *تربیت فرزندان*. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۱۰. دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۸۵). *فرهنگ متوسط*. زیر نظر سید جعفر شهیدی. تهران: دانشگاه تهران.
۱۱. رضوی‌زاده، ندا (۱۳۹۶). ادراک و تجربه زیسته زائران پیاده‌ای ایرانی در عراق. فصلنامه مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، شماره ۴.
۱۲. ریتزر، جورج (۱۳۸۷). *نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر*. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: انتشارات علمی.
۱۳. سراج‌زاده، سید حسین و محمدرضا پویافر (۱۳۸۸). مقایسه تجربی سنجه‌های دین‌داری در ایران: دلالت‌های روش‌شناسانه کاربرد سه سنجه در یک جمعیت. مجله جامعه‌شناسی ایران، شماره ۳۲، صص ۷۱-۳۷.
۱۴. شجاعی، محمدصادق (۱۳۸۷). *توکل به خدا*، قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).

۱۵. قائمی، علی (۱۳۷۶). *پروشه مذهبی و اخلاقی کودکان*. تهران: امیری.
۱۶. کلدی، علیرضا و مرتضی جمشیدی (۱۳۸۴). تعارض ارزشی بین والدین و فرزندان از دیدگاه دانش آموزان شهرستان آمل و عوامل مرتبط با آن. فصلنامه رفاه اجتماعی، سال پنجم، شماره ۱۹، صص ۱۴۱-۱۵۳.
۱۷. گیدنز، آنتونی (۱۳۷۳). *جامعه شناسی*. ترجمه منوچهر صبوری. تهران: نی.
۱۸. معلوف، لویس (۱۳۶۵). *المنجاء*. ترجمه محمد بندرریگی، تهران: انتشارات ایران.
۱۹. معیدفر، سعید (۱۳۸۳). شکاف نسلی یا گسست فرهنگی. فصلنامه نامه علوم اجتماعی، شماره ۲۴، زمستان.
۲۰. یعقوبی، منصور (۱۳۷۸). *بصیرت در آموزه های قرآن*. روزنامه کیهان، ۱۳۸۷/۰۹/۳۰.
۲۱. یوسفی، علی و غلامرضا صدیق و علیرضا کهنسال و فهیمه مکرری زاده (۱۳۹۱). پدیدارشناسی تجربی زیارت امام رضا (ع). مجله مطالعات اجتماعی ایران، دوره ششم، شماره ۳ و ۴، پاییز و زمستان.
۲۲. یوسفی، نریمان (۱۳۸۳). شکاف بین نسل‌ها: بررسی نظری و تجربی. تهران: انتشارات پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی.

23. Sepp, T. (2007). Pilgrims and Tourists. On the road to Santiago De Compostela. *Journal of indian folkloristics*. IX (1.2).
24. Salvin, S. (2003). Walking as Spiritual practice: the Pilgrimage to Santiago De Compostela. *Body and Society*, 9 (3).
25. Tajfel, H, & Turner, J. C, (1986), "The social identity theory of intergroup behaviour. In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), *Psychology of Intergroup Relations* (pp. 7-24). Chicago, IL: Nelson-Hall).

